

Úvod

Smrt je osudem lidí a antropologickou konstantou. Každé lidské společenství se s ní jako skutečností musí vypořádávat. V této publikaci nabízím náhledy na smrt a především na dění po smrti tak, jak se objevují v tibetských společnostech. Není to zdaleka vyčerpávajícím náhledem, protože mezi tibetskými texty existuje velké množství těch, které dosud nebyly předmětem zájmu badatelů. I v sekundární literatuře se najde množství zajímavých odkazů na porozumění smrti i následným osudům zemřelého, které v této útlé publikaci budou zmíněné buď okrajově, a někdy vůbec. Bylo by více než domyšlivé pokládat tento text za vyčerpávající náčrt toho, co se v Tibetu v souvislosti se smrtí a představami o dalších osudech zemřelých objevuje.

Přesto se snažím o jakýsi průřez a vyvážené přiblížení toho, co je mi k tomuto tématu známé. Doufám, že odkryje bohatost tibetských náhledů na tato témata. Tato publikace čerpá v mnohém z práce jiných tibetologů, ale zároveň přináší i texty či jejich části, které jsou dosud tibetologům nepřilíší známé.

Text je rozdělený na první část, která se věnuje nebuddhistickým pohřebním rituálům a jejich náhledům na osudy zemřelého po smrti. Nenašel se dosud jediný text, který by jasně a jednoznačně představil náhledy na smrt a dění po smrti ve starém nebuddhistickém náboženství Tibetu. Je však pravděpodobné, že ani nikdy nebude nalezený. Z toho, co je dnes k dispozici, a co je dnes nějak srozumitelné, vyplývá značná variabilita tradic starého Tibetu, které však sdílejí společné rysy. Jedním z nich je bezesporu i potřeba vést zemřelého po smrti do jakéhosi vágního kraje, který není jednoznačně charakterizovaný. Vedením zemřelého se věnují náboženští specialisté (*gshen, bon po*), kteří při něm využívají množství různorodých postupů očistění zemřelého od démonických sil a zároveň množství zvířat a ptáků, kteří pomáhají zemřelému v průchodu to tohoto nejasně určeného kraje.

Počáteční části jsou věnované stručnému přehledu o archeologických nálezech v Tibetu, popisu hrodek tibetských císařů ve starších textech a záležitostem týkajících se pohřebního rituálu ve starém Tibetu, tak, jak se ukazují z textů nalezených v Dunhuangu. V dalších částech se snažím přiblížit část nových nálezů textů v jižním Tibetu (PA TSHAB PA SANGS DBANG 'DUS – GLANG RU NOR BU TSHE RING 2007) a jeden exemplář ze soukromé sbírky. Jen nedávno byly publikované v angličtině v parafrázích a překladech J. V. Bellezzy, který si pro svou práci najal množství vzdělaných Tibeťanů dnešní tradice bönu (BELLEZZA 2013). Jím editovaná kniha je bezesporu velkým přínosem a tyto obtížné texty jsou na jedné straně nesmírně zajímavé, ale na druhé straně jsou velmi těžko srozumitelné. V této části přináším jen výběr z nich, který však leckdy překládám a interpretuji jinak než Bellezza.

Druhá část přináší průřez některými tradicemi pohřebních rituálů a především náhledy na osudy zemřelých spojenými s buddhismem v Tibetu. Vědomně se vyhýbám jejich přímému hodnocení ve vztahu k první části. Pozorný čtenář nalezne prvky kontinuity, ale i zcela radikálně odlišné představy. Evropské 20. století bylo až posedlé představou pokroku v myšlení

a buddhismus byl pro ně velmi často bráný jako vzor a argument. Buddhismus jistě přinesl do Tibetu způsoby jisté racionalizace, ta je ale poněkud jiného druhu než ona známá z Evropy.

V buddhistických textech je proměna směrem k etice blízké křesťanství patrná. Z pohřebních obřadů vymizí krvavé oběti a opanuje je specifický buddhistický náhled na svět, který sdílí mnohé i s jinými náboženstvími Indie. Pro čtenáře snad zřetelně vystoupí kontrast, který je nezpochybnitelný. V buddhismem inspirovaných textech se objeví prvky námi nazývané etickými, které vyzývají k soucitu ke všem cítícím bytostem, atp. Zároveň však působí i jinou silou, tj. zřetelnou snahou ovládnutí společnosti a z některých jejich textů číši účelovost v tomto směru.

V kontrastu s nimi pohřební texty starých předbuddhistických představ přinášejí obraz mnohých zvířecích obětí. Během pohřebních rituálů jistě vyteklo mnoho krve. Jsou vedené jiným nahlížením na okolní svět, který nezná milosrdenství v buddhistickém smyslu. Je z nich však zároveň možné vyčíst, že jsou v porovnání s buddhistickými představami daleko blíže svému živému okolí, se kterým se musejí poměřovat a vyrovnávat se s ním.

Ať je tomu jakkoliv, ona buddhistická část provede přes stručný přehled vývoje představ o smrti a mezistavu. Tibeťané přijali s buddhismem mnohé myšlenky, které se dávno předtím vynořovaly v diskuzích buddhistického prostředí Indie. Těmi jsou zejména představy spojené s mezistavem mezi smrtí a zrozením a relativně detailní představy o tom, jak se lidé (a jiné bytosti) znovuzrožují. Tibetské prostředí silně ovlivnilo především buddhistické tantrické rituály, které mají dodnes v Tibetu možná větší vliv než tomu bývalo v Indii. Ve velké části z nich se objevuje posedlost smrtí a procesy s ní spojenými.

Buddhistické tantry využívají těchto procesů k nejvyššímu náboženskému cíli – vymaňení se z koloběhu znovuzrožování. Avšak narozdíl od chladného popisu procesu smrti a znovuzrožování ve starších buddhistických textech jsou vedeny z perspektivy nejnaternějších prožitků smrti a údajného znovuzrožení. Pro tyto představy a částečně magické rituály s nimi spojené se stal Tibet úrodnou půdou, na které došlo ke značnému experimentování a dalšímu rozvíjení těchto původně indických postupů.

Tento text se pak stručně pokouší popsat pohřební rituály prováděné v Tibetu a jejich hlavní prvky. Jsou značně variabilní, ale poukazují k obratnému skloubení starších tibetských představ s oněmi buddhistickými. Příkladem může být rituál, při kterém se „vědomí“ zemřelého přivede do rituální karty se zobrazením zesnulého (*byang bu*). Tato karta pak projde jednotlivými stupni bódhisattvovské cesty zobrazenými také v podobě rituálních karet. Teoreticky se tento postup odvolává k buddhistických doktrinálním textům, ale prakticky uchovává starou tibetskou potřebu vést zesnulého přes nejrůznější kraje zásvětí. Následuje krátké anekdotické lidové vyprávění z Tibetu. To má čtenáře upozornit na typický rys přítomný v tibetské společnosti. Je jím vzácná schopnost sarkastického humoru, který se nezastaví ani před vážným tématem pohřebních obřadů.

Po této části přichází představení tibetské literatury o revenantech, tj. navrátilcích po smrti (*das log/shi log*). Poukazuje na dosud opomíjenou skutečnost, že svou formou tyto příběhy odpovídají daleko starším čínským předlohám. Tato forma je však jakousi nádobou naplněnou specificky tibetským obsahem, který vznikl z umného kombinování prvků inspirovaných v okolních zemích i v nebuddhistických představách Tibetu samotného. Následuje překlad ilustrativního příběhu o Lingza Čhökji navrátilé po smrti. Tento příběh se zdá

být jedním z nevlivnějších v Tibetu a zřetelně inspiroval později vzniklé příběhy o dalších navrátilcích po smrti. Je nesmírně cenným dokumentem, ze kterého číší typické prvky tibetského buddhismu, tak, jak je reprezentovaný svými laickými následovníky. Takové texty jsou v tibetské literatuře velmi vzácné, neboť naprostá většina z nich představuje postoje a názory malého okruhu mnišské elity.

S blížícím se závěrem upře tento text pozornost k unikátnímu nálezu ve sbírkách Národní galerie v Praze. Jde o první a jedinou známou tibetskou verzi textu tzv. *Sútry o deseti králích*. Je to text k pohřebním rituálům, které zesnulého vedou přes deset soudů králů (v tibetštině pánů mrtvých) v oblasti zászvětí. Jde o původně apokryfní čínský text, ze kterého číší specificky čínské prvky. Tibetské tradici však mohl být blízký svým jednoznačným popisem dění po smrti i jednoznačně předepsaným pohřebním rituálem. Tento text byl objevený teprve nedávno (BEROUNSKÝ 2012) a otázka po jeho reálném vlivu na tibetské prostředí zůstává zatím nezodpovězenou. Čtenáři jsou nabídnuté vybrané charakteristické úryvky z tohoto tibetského textu, které zcela jistě nejsou doslovným překladem čínského textu, ale spíše volnou parafrází s doplněním některých tibetských prvků.